

Ковач Л. Л.

ЕТНОСТАТУСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ: ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ І ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА

Досліджено кількісні показники етнічної структури зайнятості населення Донецької і Луганської областей. З'ясовано зміни, які відбулися в ній протягом 1989–2001 рр. Зроблено висновок про відсутність конфліктонебезпечних відносин соціально-статусного домінування одних етнічних груп над іншими. Покращення потребує структура зайнятості населення, яка не відповідає потребам переходу країни до моделі сталого інноваційного розвитку.

Ключові слова: Донбас, етнічний склад населення, етнопрофесійна структура.

Lesia Kovach. Description the status of ethnic groups of Donbas region: political calls and public policy. Investigational quantitative indexes of ethnic structure of population's employment of the Donetsk and Lugansk Regions. Changes which took place in it during 1989–2001 are found out. A conclusion is done about absence of conflicting relations of the social status prevailing of one ethnic groups above other. The structure of population's employment, which does not answer the necessities of transition of country to the model of steady innovative development, needs in an improvement.

Key words: Donbas, ethnic composition of population, ethnic and professional structure.

Україна є державою з поліетнічним складом населення. Крім українців, на її території проживають росіяни (8334141 особа, або 17,3%), білоруси (275763 особи, або 0,6%), молдавани (258619 осіб, або 0,5%), кримські татари (248193 особи, або 0,5%), болгари (204574 особи, або 0,4%), угорці (156566 осіб, або 0,3%), румуни (150989

осіб, або 0,3%), поляки (144130 осіб, або 0,3%), євреї (103591 особа, або 0,2%) та представники інших національностей [1]. Це вимагає проведення ефективної державної етнонаціональної політики, покликаної забезпечити рівні умови реалізації основних прав і свобод громадян незалежно від їхньої національної належності. Особливо це стосується соціально-економічної сфери, де процеси відбуваються значно швидше, ніж суто етнічні або ціннісні, істотно впливаючи на суспільно-політичний розвиток та політичну ситуацію в державі.

Предметом особливої уваги виступають соціальні проблеми й потреби етнічних спільнот: адже суперечності, що виникають з приводу володіння матеріальними і суспільними ресурсами, на думку багатьох науковців, є одними з головних у виникненні суспільних суперечностей та конфліктів. «Оглядаючи причини міжетнічного конфлікту, – зазначають українські дослідники В. Євтух та А. Попок, – можна зробити висновок, що глобальною причиною конфліктів є змагання соціальних груп (а етнічна спільнота є одним з її різновидів) за здобуття гідних ніш у перебігу суспільного розвитку країни... Оскільки можливості таких ніш на певному статистичному відтинку розвитку суспільства обмежені (мається на увазі той факт, що вони зазвичай зайняті представниками етнічних спільнот з більш потужним силовим полем), то конкурентне співіснування різних етнічних спільнот може набирати гостроти й досягати... стану етнічного антагонізму, від якого лише крок до виникнення етнічного конфлікту». [2, с. 164].

Проте факт існування відмінних за місцем та роллю в суспільстві груп може бути потрактований не лише як прояв соціальної нерівності, а й як функціонально виправдане взаємодоповнення різними групами одна одної, особливо, коли йдеться про трудову сферу. В цьому плані привертають увагу дослідження американських соціологів середини ХХ століття Р. Лінтона, Т. Парсонса, К. Девіса, У. Мура та інших. Нерівна винагорода, включаючи прибуток і статус, вважають функціоналісти, є необхідним механізмом, за допомогою якого суспільство гарантує, що

найважливіші для суспільства місця посядуть найкваліфікованіші люди.

У вітчизняній науковій думці функціональний підхід представлений працями Т. Рудницької, яка стверджує, що етнічний склад галузей господарства, що склався в Україні на рубежі 80–90-х років ХХ століття, пропорції професійно-кваліфікаційного складу зайнятих у них свідчить про існування у суспільстві етнокультурного поділу праці. «Займаючи певну нішу в трудовій сфері суспільства, – пише дослідниця, – різні етнічні спільноти доповнюють одна одну, створюючи цілісний трудовий потенціал населення держави. Наприклад, значна частина поляків зайнята у лісовому господарстві, що пов'язано з розташуванням їхнього традиційного компактного проживання в українському Поліссі. Галузеві вподобання болгар реалізовані у заготівельній галузі, а в греків – у сфері торгівлі та громадського харчування. Такий розподіл склався під впливом давніх етнокультурних традицій і тому, вважає Т. Рудницька, суспільству недоцільно ліквідувати ці трудові етнічні ніші.

Водночас, переконана Т. Рудницька, це, безумовно, не означає заперечення необхідності створення у суспільстві таких умов, які б сприяли вертикальній мобільності тих груп, які поки що є на нижчих щаблях етнічної ієрархії і не тільки за професійно-кваліфікаційними критеріями, а й, перш за все, з погляду матеріального стану, участі в управлінні тощо» [3, с. 111-133].

Позитивну роль культурного розподілу праці, підкреслює також В. Євтух, але із застереженням, що такий розподіл є позитивним механізмом регулювання виробничих відносин у поліетнічному суспільстві лише за умов нормального функціонування економіки і відсутності дискримінації за етнічною ознакою [4, с. 178].

З позицій досліджуваної нами проблеми, крім уже згаданих авторів, варто відмітити таких вітчизняних вчених, як І. Курас, О. Майборода, В. Котигоренко, В. Арбеніна, А. Дегтеренко, І. Зварич та багатьох інших [5].

На думку В. Котигоренка, потенційна конфліктогенність етнонаціональних відмінностей полягає не так у факті їхньої

наявності, скільки у векторах загальної соціально-економічної динаміки. «Суспільну напругу і конфлікти, – пише автор, – продукують не етносоціальні відмінності як такі, а передовсім соціально-економічні негаразди, здатні посилювати суспільне невдоволення, яке за певних умов і певними силами може бути каналізованим у сферу міжетнічних взаємин, ставлення етнічних спільнот до держави та її політики» [6, с. 152].

Комплексним етнополітичним дослідженням з регіональної проблематики є колективна монографія співробітників відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України «Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості», яку було виконано під керівництвом М. Панчука. Зокрема, в ній з'ясовані історичні, політичні, економічні, соціальні, демографічні, культурні, конфесійні та інші аспекти етнополітичної регіоналізації суспільного простору сучасної України, обґрунтовано теоретико-методологічний інструментарій дослідження етнополітичних процесів на регіональному рівні.

Соціально-економічна складова етнополітичних процесів у цій праці досліджується шляхом аналізу рівня економічного розвитку регіонів, стану соціального забезпечення, етнічного складу населення, його поселенської структури, компактності/дисперсності розселення, міграційних переміщень – як зовнішніх, так і внутрішніх. В роботі міститься не лише кількісний аналіз досліджуваних явищ та процесів, але й їхні якісні характеристики, пов'язані з етнокультурними традиціями, які змінюються та трансформуються внаслідок взаємодії представників різних етнічних груп у конкретному соціально-економічному середовищі [7, с. 244-245].

Розгляд зазначеного питання в межах території Донецької та Луганської областей визначений низкою чинників, серед яких є:

Етнополітичні: поліетнічний склад населення, наявність компактних поселень етнічних груп, порівняно висока частка останніх серед мешканців окремих адміністративно-територіальних одиниць – від сіл і селищ до районів і міст. Спільністю кордонів із Російською Федерацією, де оплата праці і рівень життя залишаються поки що значно вищими, ніж в Україні.

Економічні: Донбас – найпотужніший за обсягами виробництва і найчисельніший за населенням регіон держави, який має значний науково-технічний і виробничий потенціал, що надає йому вирішальної переваги у процесі ринкової трансформації економіки країни та є суттєвим фактором у виробленні та реалізації її державної соціально-економічної політики.

Водночас – це і старопромисловий індустріальний регіон з суттєво зношеними основними фондами, кризовою вугільною промисловістю, низьким рівнем охорони здоров'я, застарілими коксохімічними та металургійними виробництвами. Низка шахт, будучи неліквідними підприємствами, водночас є місцеутворюючими і їхнє закриття може призвести до соціального вибуху. Це – велика проблема для держави, масштаби якої можуть бути й більші, ніж проблеми аналогічних регіонів – Руру в Німеччині, Сілезії в Польщі, Пітсбургу у США тощо.

Одним з найважливіших критеріїв визначення етноієрархічних характеристик суспільства є з'ясування соціального статусу, який зазвичай тлумачиться як становище особи або групи у системі міжетнічних відносин. Основною ознакою соціального статусу виступає професійна належність, адже саме у професії (занятті) акумульовано більшість стратифікаційних ознак. Це і дохід, і рівень освіти, і складність праці, і престиж, і винагорода.

Висока частка осіб, зайнятих фізичною працею у суспільстві, вказує на низький рівень розвитку економіки держави її продуктивних сил, реальні можливості та перспективи. Водночас наявність людей з високим фаховим рівнем свідчить про розвиненість та цивілізованість соціуму. Окрім цього, професійна структура того чи іншого народу відбиває його потенціал у соціальній та економічній конкуренції, а також допомагає спрогнозувати вірогідні наслідки, що їх ця конкуренція може викликати.

Дані переписів населення України дають змогу з'ясувати спільне і відмінне у зайнятості та соціально-професійній структурі населення країни, у тому числі за регіональним і етнічним розподілом.

«Словник занять» Всеукраїнського перепису населення 2001 р. містить 9 класифікаційних груп (розділів), 97 підгруп, згідно з якими і були розподілені заняття окремих респондентів, названі ними як відповідь на відповідне запитання переписного листа. Під заняттям розуміється діяльність, яка дає заробіток або дохід.

Словник розроблено науковими установами країни на базі чинного в Україні з січня 1995 р. «Класифікатора професій» ДК 003-95 з урахуванням змін, що були внесені протягом 1998–2001 рр. Державний класифікатор професій України ґрунтується на Міжнародній стандартній класифікації професій 1988 р. (ISCO – 88), рекомендованій Міжнародною конференцією статистики праці для переведення національних даних у систему, що полегшує міжнародний обмін професійною інформацією [8, с. 6. – 7]. Класифікатор постійно модифікують, що дає змогу максимально повно фіксувати основні тенденції на ринку праці та оцінювати рівень суспільно-економічних перетворень в країні.

Перша група (розділ) – «Законодавці, вищі державні службовці, керівники» – містить професії, що пов'язані: з визначенням та формуванням державної політики, законодавчим регулюванням; вищим державним управлінням; правосуддям та прокурорським наглядом; керівництвом підприємствами, установами, організаціями та їхніми підрозділами незалежно від форм власності та видів діяльності. Група охоплює широке коло професій, пов'язаних із здійсненням різноманітних функцій управління та керівництва. Присутність у цій професійній страті не тільки є ознакою належності до політичної, управлінської та промислової еліти, а й дає етнічним спільнотам можливість брати участь у прийнятті важливих для них рішень.

У Донецькій області серед законодавців, вищих державних службовців та керівників частка українців становила 56,31%, росіян – 39,07%, греків – 1,57%, білорусів – 0,94%, татар – 0,39%.

У складі зайнятого населення переважали особи грецької та білоруської національностей – 12,21% і 11,38%, відповідно. На третьому місці знаходились росіяни –

10,63%, на четвертому – українці – 10,0%, на п'ятому – татари – 9,22%.

У Луганській області частка законодавців, вищих державних службовців та керівників серед українців становила 55,04%, росіян – 41,81, білорусів – 0,9%, татар – 0,31%.

У складі зайнятого населення переважали білоруси – 11,04%, на другому місці знаходилися росіяни 10,80%, на третьому – українці (9,92%), на четвертому – татари (9,53%).

Інша престижна соціальна група, належність до якої вважається індикатором соціальної впливовості групи, є «Професіонали». Професії цієї групи вимагають від працівника кваліфікації за дипломами про вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра, про присудження наукового ступеня кандидата наук, доктора наук, атестатам вченого звання старшого наукового співробітника, доцента, професора. Професійні знання полягають у збільшенні наявного фонду знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи в систематизованому викладанні відповідних дисциплін у повному обсязі.

Частка професіоналів-українців серед усіх професіоналів Донецької області становила 54,27%, росіян – 41,37%, греків – 1,57%, білорусів – 0,79%, татар – 0,28%. У складі зайнятого населення переважали росіяни – 12,16% та греки – 11,48%. Серед українців представників цих професій було 11,1%, білорусів – 9,68%, татар – 8,47%.

У Луганській області частка професіоналів-українців серед усіх професіоналів області становила 55,0%, росіян – 42,68, білорусів – 0,68%, татар – 0,24%. У складі зайнятого населення переважали росіяни – 10,83%. Серед зайнятих українців представників цих професій було 9,74%, білорусів – 8,18%, татар – 7,33%.

До групи професій, участь у яких також вважається престижною, належать «Фахівці» – люди, які володіють знаннями в одній або більше галузях природничих, технічних чи гуманітарних наук. Професійні завдання

полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень та використанням методів відповідних наук. Це професії, яким відповідає кваліфікація за дипломом чи іншим відповідним документом молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, що проходить післядипломну підготовку (стажування, інтернатуру, клінічну ординатуру); спеціаліста (на роботах з керування складними технічними комплексами та їхнього обслуговування).

Серед фахівців Донецької області українці становили 56,11%, росіяни – 39,67%, греки – 1,67%, білоруси – 0,85%, татари – 0,34%. У складі зайнятого населення переважали греки та росіяни – 13,44 та 12,84%, відповідно. У складі зайнятих українців представників цих професій було 12,60%, білорусів – 11,40%, татар – 11,12%.

Серед фахівців Луганської області українці становили 57,32%, росіяни – 40,50%, білоруси – 0,77%, татари – 0,29%. У складі зайнятих українців представників цих професій було 12,05%, росіян – 12,19%, білорусів – 10,92%, татар – 10,15%.

Четверта група – «Технічні службовці» – включає професії, які передбачають знання, необхідні для підготовки, збереження та відновлення інформації та проведення обчислень. Професійні знання цієї групи пов'язані з виконанням секретарських обов'язків, роботою на друкарських машинках чи інших конторських машинах, записами та опрацюванням цифрових даних чи обслуговуванням клієнтів (поштове обслуговування, операції грошового обігу, надання довідок, реєстрації або переведення інформації тощо). Професії вимагають повної загальної середньої та професійної освіти чи повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві.

Серед технічних службовців Донецької області українці становили 57,08%, росіяни – 38,81%, греки – 1,40%, білоруси – 0,9%, татари – 0,37%. Серед усіх зайнятих українців технічних службовців було 3,78%, росіян – 3,70%, греків – 3,33%, білорусів – 3,57%, татар – 3,59%.

Серед технічних службовців Луганської області українці становили 57,19%, росіяни – 40,64%, білоруси – 0,8%, татари – 0,3%. Серед зайнятого населення тут переважають росіяни – 3,53%. Серед усіх зайнятих українців технічних службовців було 3,47%, білорусів – 3,29%, татар – 3,12%.

Особливе місце з огляду престижності посідають представники п'ятої групи – «Працівники сфери обслуговування та торгівлі». Група охоплює професії, які передбачають наявність знань, необхідних для надання відповідних послуг чи здійснення торгівлі. Професійні завдання охоплюють забезпечення послугами, пов'язаними з поїздками, побутом, харчуванням, обслуговуванням, охороною, підтриманням правопорядку, торгівлею тощо. Більша частина професій цієї групи вимагає повної загальної середньої та професійної освіти або повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві. Високий соціальний престиж має менеджерський прошарок цієї групи.

Працівниками сфери обслуговування та торгівлі у Донецькій області було 54,7% українців, 40,32% – росіян, 1,34% – греків, 0,86% – білорусів, 0,48% – татар. У складі зайнятого населення серед представників різних національностей очевидним було переважання осіб татарської національності – 13,78%. Серед українців частка осіб цих професій становила 10,8%, росіян – 11,48%, греків – 9,51%, білорусів – 10,18%.

У Луганській області працівниками сфери обслуговування та торгівлі було 55,3% українців, 41,82% – росіян, 0,75% – білорусів, 0,38% – татар. Як і у Донецькій області, у цій групі професій переважали татари – 13,72%. Серед усіх зайнятих українців частка осіб цих професій становила 11,81%, росіян – 12,79%, білорусів – 10,85%.

Шоста група занять – «Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства». Група містить професії, які передбачають знання, необхідні для сільськогосподарського виробництва, лісового господарства, риборозведення та рибного промис-

лу. Професійні завдання полягають у вирощуванні врожаю, розведенні тварин чи полюванні, вилову риби чи її розведенні, збереженні та експлуатації лісів з орієнтацією, головним чином, на ринок і реалізацію продукції організаціям збуту, торговельним підприємствам чи окремим покупцям. Освіта має бути повною загальною середньою або професійною, чи повною загальною середньою з професійною підготовкою на виробництві.

У Донецькій області українці серед кваліфікованих працівників сільського та лісового господарства, рибозведення та рибальства становили 66,67%, росіяни – 25,6%, греки – 3,5%, білоруси – 0,69%, татари – 0,03%.

У складі зайнятих осіб різних національностей відчутну перевагу тут мали греки – 2,45%. Серед усіх зайнятих українців людей цих професій було 1,3%, у складі росіян – 0,72%, у складі білорусів – 0,81, у складі татар – 0,07%.

У Луганській області українці серед представників цих професій становили 70,64%, росіяни – 26,41%, білоруси – 0,60%, татари – 0,26%. Серед зайнятих українців їх було 1,64%, росіян – 0,87%, білорусів – 0,94%, татар – 1,02%.

Сьома група (розділ) – «Кваліфіковані працівники з інструментом» – включає професії, які передбачають знання, необхідні для вибору способів використання матеріалів та інструментів, визначення стадій робочого процесу, характеристик та призначення кінцевої продукції. До цієї групи належать професії, пов'язані з видобутком корисних копалин, будівництвом та виробленням різної продукції. Ці професії вимагають повної загальної середньої та професійної освіти та професійної підготовки на виробництві. Для деяких професій потрібна кваліфікація молодшого спеціаліста.

Частка охоплених цією групою занять у Донецькій області серед українців становила 55,74%, росіян – 40,34%, греків – 0,98%, білорусів – 1,06%, татар – 0,43%.

Серед зайнятого населення у цій групі переважали особи білоруської і татарської національностей – 22,72% та 22,34%, відповідно. Серед зайнятих українців

представників цих професій було 19,96%, росіян – 20,82%, греків – 12,59%.

У Луганській області частка охоплених цією групою занять серед українців становила 55,54%, росіян – 41,58%, білорусів – 1,05%, татар – 0,44%.

Серед зайнятого населення у цій групі, як і у Донецькій області, переважали особи білоруської і татарської національностей – 23,18% та 23,93%, відповідно. Серед зайнятих українців представників цих професій було 18,23%, серед росіян – 19,56%.

Восьма група – «Оператори та складальники устаткування і машин» – об'єднує професії, які потребують знань, необхідних для експлуатації та нагляду за роботою устаткування та машин, у тому числі високоавтоматизованих, а також для їхнього складання.

Професійні завдання охоплюють розроблення корисних копалин чи нагляд за їхнім видобутком, ведення робочого процесу та виробництво продукції на устаткуванні чи машинах, керування транспортними засобами чи пересувними установами, складання виробів із деталей та вузлів.

У Донецькій області українців серед професій цієї групи було – 57,76%, росіян – 37,71%, греків – 1,77%, білорусів – 0,94%, татар – 0,38%. У складі зайнятого населення частки осіб названих національностей становили 18,26 – 17,18 – 20,05 – 17,76 – 17,44%, відповідно.

У Луганській області українців серед професій цієї групи було – 59,49%, росіян – 38,09%, білорусів – 0,85%, татар – 0,34%. У складі зайнятого населення частки осіб названих національностей становили 17,86 – 16,39 – 17,38 – 16,97%, відповідно.

До найменш престижних, безумовно, належить дев'ята група – «Найпростіші професії». Заняття цієї групи потребують знань для виконання простих завдань з використанням ручних інструментів, у деяких випадках зі значними фізичними зусиллями.

Професійні завдання пов'язані з продажем товарів на вулиці, збереженням та охороною майна, прибиранням, чищенням, пранням, прасуванням та виконанням низькокваліфікованих робіт у видобувній, сільськогосподарській,

риболовній, будівельній та промисловій галузях тощо. Для професій цієї групи достатньо неповної середньої освіти та мінімальної професійної підготовки на виробництві чи інструктажу.

У Донецькій області частка українців серед професій цієї групи становила 59,41%, росіян – 35,25%, греків – 2,03%, білорусів – 1,02%, татар – 0,44%. У складі зайнятого населення українців, росіян, греків, білорусів, татар було, відповідно, 12,16 – 10,40 – 14,87 – 12,49 – 13,23%.

У Луганській області частка українців серед професій цієї групи становила 61,08%, росіян – 36,28%, білорусів – 0,84%, татар – 0,33%. У складі зайнятого населення українців, росіян, білорусів, татар було, відповідно, – 15,12 – 12,86 – 14,12 – 9,53% (див. Табл. 1.) [9].

Дослідження етнічного аспекту професійної зайнятості населення Донецької та Луганської областей також засвідчило, що в основному вона, хоч і з певними відхиленнями, відповідає питомій вазі найбільш чисельних етнічних груп у усьому зайнятому населенні регіону.

Зокрема, розрахунки показують, що *українці*, які становлять 56,31% усіх зайнятих у Донецькій області та 57,34% у Луганській області, переважають у групі професій «Кваліфіковані працівники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства» (66,67% і 70,64% у Донецькій області і Луганській області, відповідно), у групі «Найпростіші професії», а також у групі професій «Технічні службовці» (57,08 і 57,19% у Донецькій і Луганській області, відповідно). Серед «Професіоналів» питома вага українців є нижчою за їхню питому вагу у складі усього зайнятого населення: у Донецькій області вона становить 54,27%, у Луганській області – 55,0%. Нижчою за питому вагу є частка представників українського етносу й серед працівників сфери обслуговування та торгівлі: у Донецькій області їхня частка становить 54,7%, у Луганській – 55,34%.

Росіяни, питома вага зайнятих яких у Донецькій області становить 39,1%, а у Луганській області – 40,02%, пропорційно представлені в усіх професійних

групах за винятком групи професій «Кваліфіковані працівники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства», де їхня частка є помітно пониженою та становить 25,6% у Донецькій області та 26,41% – у Луганській. Нижчою від показника питомої ваги є частка росіян також серед «Операторів та складальників устаткування і машин»: у Донецькій області вона становить 37,71% у Луганській – 38,09%.

Греки, загальна питома вага яких у складі зайнятого населення становить 1,6%, відзначаються підвищеною часткою зайнятих у таких групах професій, як: «Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства» (3,5%), «Найпростіші професії» (2,03%), «Оператори та складальники устаткування і машин» (1,77%), «Фахівці» (1,67%). Децю пониженою є їхня частка серед «Працівників сфери обслуговування та торгівлі» (0,86%), «Кваліфікованих працівників з інструментом» (0,98%) та «Технічних службовців» (1,4%). В інших професійних групах їхня частка відповідає питомій вазі з-поміж усіх зайнятих представників цієї національності.

Білоруси, які становлять 0,94% усіх зайнятих у Донецькій області і 0,9% у Луганській області, переважають у групі професій «Кваліфіковані працівники з інструментом» (1,06% у Донецькій області і 1,05% у Луганській області) та «Найпростіші професії» – 1,02% у Донецькій області. Щодо Луганської області, то тут їхня частка становить 0,84%. Це менше від показника їхньої питомої ваги серед усіх зайнятих представників цієї національності. Помітно низькою є частка білорусів серед «Працівників сфери обслуговування та торгівлі»: у Донецькій області вона становить 0,48%, у Луганській області – 0,38%. Недопредставлені представники цієї етнічної групи й у таких професійних групах, як: «Професіонали» (0,79% у Донецькій області та 0,68% у Луганській області), а також «Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства» (0,69 і 0,60% у Донецькій і Луганській областях, відповідно).

Татари, незважаючи на свою невелику кількість у складі населення Донбаського регіону, є достатньо представленими серед найбільш престижної групи професій «Законодавці, вищі державні службовці та керівники». У Донецькій області за питомої ваги усіх зайнятих представників цієї національності 0,4% їхня частка становить 0,39%, у Луганській області – 0,34 і 0,31%, відповідно. Така сама картина спостерігається й в інших престижних групах професій – «Професіонали» та «Фахівці». У Донецькій області серед «Професіоналів» вона дорівнює 0,28%, у Луганській області 0,24%. Серед «Фахівців» Донецької області цей показник становить 0,34%, Луганської області – 0,29%. Результати дослідження також виявили майже повну відсутність осіб татарської національності в галузі сільського господарства. Так, у Донецькій області їхня частка становить лише 0,03%; у Луганській області – 0,07%. Натомість в групах робітничих професій, пов'язаних з промисловим виробництвом, частка татар є майже пропорційною питомій вазі усіх зайнятих представників цієї національності.

Багато представників татарського етносу працює і в сфері обслуговування та торгівлі: у Донецькій області їхня частка становить 0,48%, у Луганській області – 0,38%.

Близько десятої частини зайнятого населення Донбасу здійснює управлінські та керівні функції. Майже третина є працівниками висококваліфікованої нефізичної праці. Приблизно 11,5% працюють у сфері обслуговування та торгівлі. Майже 40% зайняті кваліфікованою фізичною працею і від 11,52 до 14,2% залучено до найпростіших професій.

Порівняння професійного профілю зайнятих Донбаського регіону буде наочнішим, якщо дев'ять з названих груп Таблиці 1. умовно згрупувати у «білокомірцеву» групу (працівники розумової праці) – перші чотири категорії занять і «синьокомірцеву» групу (представники робітничих професій) – наступні п'ять категорій. Як свідчать дані наведеної Таблиці 1. це співвідношення серед усіх зайнятих українців *Донецької області* становить: 37,48 і 62,52%, серед росіян – 39,33 і 60,67%, серед греків –

40,46 і 59,54%, серед білорусів – 36,03 і 63,97%, серед татар – 32,4 і 67,6%, відповідно. З-поміж усіх зайнятих – 38,23 і 61,77%, відповідно.

У Луганській області серед українців це співвідношення становить: 35,18 і 64,82%, серед росіян 37,35 і 62,65%, серед білорусів – 33,43 і 66,57%, серед татар – 30,13 і 69,87%, відповідно. З-поміж усіх зайнятих – 36,0 і 64%, відповідно.

Таким чином, структура зайнятості Донбаського регіону більшою мірою зсунута у бік «синьокомірцевих» позицій. У Донецькій області найбільше представників «білокомірцевої групи» мають греки, найменше – татари. Різниця між їхніми показниками є суттєвою і дорівнює 8,06%. На 1,33% поступаються грекам росіяни, на 2,98% українці і на 4,43% білоруси.

У Луганській області перше місце у «білокомірцевій» групі займають росіяни. На 2,17% їм поступаються українці, на 3,92% білоруси і на 7,22% татари.

Високі соціально-статусні позиції греків у Донецькій області пояснюються дією різних чинників. Але, насамперед, це пов'язано з політикою Грецької держави, спрямованою на всебічну підтримку осіб грецької національності, які проживають поза її межами. Поштовхом реалізації цієї політики стало національне піднесення у самій Греції, яке розпочалося наприкінці 1980-х років. У 1993 р. у м. Києві, а у грудні 1997 р. у м. Маріуполі Донецької області були відкриті консульства Греції, спрощено візовий режим, процедуру отримання грецького громадянства, розпочато фінансування грецьких громадських організацій урядовими та неурядовими організаціями Греції та Кіпру.

Усі ці заходи дозволили грекам нерідко виїжджати до Греції, у тому числі і з метою заробітку. В умовах політично-економічної нестабільності та масового збідніння населення України періоду 1990-х років це забезпечило їм вищий рівень життя, порівняно з українцями, росіянами та представниками інших етнічних груп, які такої можливості не мали.

У сучасній Україні вплив грецької спільноти на політичну та економічну сфери країни є відчутним не тільки на регіональному, але й на загальнодержавному рівні. Зокрема, греком за національністю був Прем'єр-міністр Автономної республіки Крим (2010–2011 рр.) Василь Джарти. Сьогодні до її відомих представників належать: президент ЗАТ «Новокаматорський машинобудівний завод», народний депутат України від Партії регіонів IV–VI скликань Г. Скудар, народний депутат України IV–VI скликань від Партії регіонів О. Васильєв; экс-генеральний прокурор України, народний депутат України II–V скликань від Партії регіонів Г. Васильєв; народний депутат України III–VI скликань від Партії регіонів В. Хара; засновник концерну «Енерго», «Донецьксталь» і ряду інших великих підприємств Віктор Нусенкіс, співвласник банку «Форум», власник девелоперської компанії «Ярославів вал» і компанії «Скандинавія» Леонід Юрушев та багато інших.

Райони Донецької області, де переважно проживають греки, характеризуються наявністю значних земельних ресурсів. Зі зростанням інтересу інвесторів до аграрного комплексу України цілком реальним є їхнє економічне піднесення. Певні застереження щодо високого матеріального добробуту греків виникають у зв'язку з економічною кризою в Греції, але ймовірно її вплив на соціально-статусні позиції грецької спільноти в регіоні буде незначним. Адже, на відміну від греків країн СНД, насамперед Грузії, які масово емігрували в Грецію на постійне місце проживання, українські греки виїжджали туди «частково», неповними сім'ями. Тому у багатьох із них є всі можливості повернутися в Україну у «звичне» для них середовище.

Українці ж, хоч і є найчисельнішою етнічною спільнотою регіону, проте, як свідчать дослідження, за своєю соціально-професійною структурою є менш «просунутими», ніж греки та росіяни (див. Таб. 1).

Особливо помітні диспропорції виявляються під час розгляду етнічної структури великого і середнього бізнесу, який забезпечує найвищі статусні позиції та створює

сприятливі передумови для здобуття влади в різних сферах суспільного життя. Його представники контролюють промисловий та фінансовий капітали, за ними, по суті, залишається виняткове право прийняття стратегічних рішень.

У Донецькій області серед керівників підприємств, установ та організацій з апаратом управління (великий і середній бізнес. – *Авт.*) переважають греки. При загальній питомій вазі усіх зайнятих представників цієї національності 1,6% їхня частка становить 2,53%. Частка українців, росіян, білорусів є пониженою: 56,31 і 49,16 (на 7,15%), 39,91 і 38,61 (на 1,3%), білорусів 0,94 і 0,83% (на 0,11%), відповідно.

У татар дане співвідношення є врівноваженим: 0,4 і 0,4%, відповідно. Впливовою татарську діаспору, яка, хоч і не є чисельною на Донеччині, роблять її етнічні та родинні зв'язки. У період перебудови представники татарського етносу вже обіймали високі посади у донецькій торгівлі: контролювали кілька облторгів різного профілю, ОРСи (відділи робітничого постачання), низку великих гастрономів, зокрема, гастроном «Ювілейний», розташований в Жовтневому районі м. Донецька. Татариним за національністю є найбагатша людина сучасної України Рінат Ахметов. Майже все близьке оточення колишнього прокурора Донецької області, а згодом Генерального прокурора України Геннадія Васильєва (2003 – 2004 рр.) складала татари. Передусім це родина Кузьмініх, один з представників якої – Ренат Кузьмін і нині обіймає посаду першого заступника Генерального прокурора України.

Децю інша ситуація спостерігається у Луганській області. Провідні позиції у цій групі мають росіяни: при питомій вазі 40,02% їхня частка становить 41,52%. В інших етносів цей показник є нижчим за їхню питому вагу. Відповідні пропорції серед українців становлять: 57,34 і 54,36%, білорусів 0,9 і 0,82%, татар 0,34 і 0,26%.

У складі зайнятого населення також переважають греки (1,74%); другими за величиною цього показника є татари (1,11%), третіми – росіяни (1,09%), четвертими – українці (1,02%), п'ятими – білоруси (1,0%).

У групі «Генеральний директор» (голова, президент, інший керівник) об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, концерну, компанії і т. ін.) цієї групи професій також переважають греки: при питомій вазі 1,6% їхня частка становить 3,61%. Серед українців, росіян, білорусів цей показник є пониженим. Відповідні пропорції серед названих етнічних груп становлять: 56,31% і 49,16, 39,1 і 38,61%, 0,94 і 0,83. Що ж стосується татар, то їхня частка є трохи вищою за питому вагу: 0,83 і 0,4%, відповідно.

Серед керівників малих підприємств без апарату управління (малий бізнес. – *Авт.*) також переважають представники грецької національності: їхня частка становить 2,07%. На другому місці з показником 1,16% перебувають білоруси, на третьому – татари (0,54%). Майже врівноважене співвідношення питомої ваги і частки зайнятих є у росіян – 39,1 і 39,9%, відповідно. В українців цей показник є нижчим за їхню питому вагу і становить 50,79%. Увагу привертає і той факт, що частка керівників малих підприємств без апарату управління серед представників інших національних груп є вищою (5,5%) за їхню питому вагу серед усіх зайнятих Донецької області.

У структурі зайнятості українців частка керівників малих підприємств без апарату управління є найнижчою і становить 1,28%. Найбільша кількість таких осіб спостерігається серед греків – 2,14%; другими за величиною цього показника є татари (1,82%), третіми – білоруси (1,56%), четвертими – росіяни (1,46%).

У Луганській області у підгрупі «Генеральний директор» (голова, президент, інший керівник) об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, концерну, компанії і т. ін.) цієї групи професій очевидним є переважання осіб російської і білоруської національностей: серед росіян ці пропорції становлять 40,02% і 47,36%, серед білорусів – 0,9 і 6,57%, відповідно.

Серед українців частка голів, президентів та інших керівників є пониженою: при загальній питомій вазі усіх зайнятих українців 57,36% вона становила 46,1%.

Найбільшою серед керівників малих підприємств без апарату управління є частка білорусів, яка при загальній питомій вазі усіх зайнятих представників цієї

національності 0,9% становить 4,58%. Вищим за питому вагу (40,02%) цей показник є у росіян – 42,2%. Дещо понижена частка керівників малих підприємств без апарату управління спостерігається в українців: при загальній питомій вазі 57,34% усіх зайнятих у цій етнічній групі вона становить 52,85%. У татар цей показник є майже пропорційним: 0,34 і 0,36%, відповідно. Як і в Донецькій області, частка представників інших національностей серед керівників малих підприємств без апарату управління була вищою за їхню питому вагу. Відповідні пропорції становили 4,58 і 1,39%, відповідно.

У складі зайнятих осіб переважають татари – 1,20%; другими за величиною цього показника є росіяни (1,19%), третіми – білоруси (1,16%); лише на четвертому місці перебуває титульний український етнос (1,04%). В інших етнічних групах цей показник є нижчим за їхню питому вагу.

Таблиця 1

Розподіл зайнятого населення найбільш чисельних національностей за професійними групами у Донецькій та Луганській областях (у %) за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року

Донецька область						
Заняття	Усього	У тому числі:				
		українці	росіяни	греки	білоруси	татари
А	1	2	3	4	5	6
Усе зайняте населення	100	56,31	39,1	1,6	0,94	0,4
<i>У тому числі:</i>						
Законодавці, вищі державні службовці, керівники	10,37	10,0	10,63	12,21	11,38	9,22
Професіонали	11,48	11,1	12,16	11,48	9,68	8,47
Фахівці	12,65	12,60	12,84	13,44	11,40	11,12
Технічні службовці	3,73	3,78	3,70	3,33	3,57	3,59
Працівники сфери обслуговування та торгівлі	11,12	10,8	11,48	9,51	10,18	13,78

ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України

Кваліфіковані працівники сільсько- лісового та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1,10	1,3	0,72	2,45	0,81	0,1
Кваліфіковані працівники з інструментом	20,16	19,96	20,82	12,59	22,72	22,34
Оператори та складальники устаткування та машин	17,80	18,26	17,18	20,05	17,76	17,44
Найпростіші професії	11,52	12,16	10,40	14,87	12,49	13,23
Луганська область						
Заняття	Усього	<i>У тому числі:</i>				
		українці	росіяни	білоруси	татари	
<i>У тому числі:</i>	100	57,34	40,02	0,9	0,34	
Законодавці, вищі державні службовці, керівники	10,31	9,92	10,80	11,04	9,53	
Професіонали	10,16	9,74	10,83	8,18	7,33	
Фахівці	12,05	12,05	12,19	10,92	10,15	
Технічні службовці	3,48	3,47	3,53	3,29	3,12	
Працівники сфери обслуговування та торгівлі	12,24	11,81	12,79	10,85	13,72	
Кваліфіковані працівники сільсько- лісового та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1,33	1,64	0,87	0,94	1,02	
Кваліфіковані працівники з інструментом	18,83	18,23	19,56	23,18	23,93	
Оператори та складальники устаткування та машин	17,22	17,86	16,39	17,38	16,97	
Найпростіші професії	14,2	15,12	12,86	14,12	9,53	

У цілому результати Всеукраїнського перепису населення 2001 р., хоч і засвідчують певні відмінності між групами громадян різної етнічної приналежності за видами зайнятості, однак ці відмінності не дають підстав вважати, що в регіоні мають місце конфліктонебезпечні відносини соціально-статусного домінування одних етнічних груп над іншими. Менш розвинена структура зайнятості українців, порівняно з греками та росіянами, не знаходить свого негативного відображення в масовій свідомості, оскільки завдяки своїй демографічній потужності вони кількісно «перемагають» і тих й інших в групах професій, які вважаються престижними. Запобіжником міжетнічної конфронтації з приводу соціально престижних посад також фігурує спокійна реакція українців на історичну традицію свого соціального розвитку. Більшість з них проживає в селах, тоді як саме міське середовище створює більше можливостей займатися престижними видами діяльності та претендувати на високі посади в державному управлінні. Іншим не менш значущим чинником є і той факт, що наявні диспропорції в професійній структурі зайнятості більшістю населення регіону пов'язуються не стільки з етнічними характеристиками, скільки з соціальним розшаруванням, причини якого локалізуються виключно в економічній сфері.

Сьогодні, коли процеси урбанізації значно посилились, збільшилась інтенсивність міграційних переміщень, закономірними видаються зміни як в соціальному статусі окремих етнічних груп, так і в етнопрофесійній структурі українського суспільства загалом. Висновки про це можна буде зробити вже після 2013 р., коли будуть опубліковані перші результати перепису населення.

Всеукраїнський перепис населення 2001 р. дав повну картину етнічної структури професійної зайнятості населення Донбасу. Отримані дані разом цікаво порівняти з результатами останнього радянського перепису населення 1989 р. Щоправда, таке порівняння має відбуватися із певними застереженнями. Зокрема, за період між переписами значних змін зазнала етнічна структура українського суспільства, відбулося збільшення чисельності соціально-

економічних груп, ускладнилася його соціально-економічна організація, політична й економічна форми.

Як засвідчив проведений аналіз, кількість українців, зайнятих переважно розумовою працею у Донецькій області 1989 року, становила – 28,5%, переважно фізичною – 71,5% , росіян – 30,4% і 69,6%, білорусів – 24,5% і 75,5%, греків – 31,8% і 68,2%.

У Луганській області відповідні пропорції серед українців дорівнювали 27,8 і 72,2%, росіян – 30,1 і 69,9%, відповідно [10, с. 500– 501].

Зіставлення цих показників з результатами перепису населення 2001 р. засвідчує позитивну динаміку в професійній структурі усіх, без винятку, етнічних груп Донбасу. Зокрема, за міжпереписний період кількість українців, зайнятих переважно розумовою працею, у Донецькій області збільшилася на 8,98%, росіян – на 8,93%, білорусів – на 11,53%, греків – на 8,66%.

У Луганській області зростання серед українців становило 7,38%, серед росіян – 7,25%, відповідно.

Отже, аналіз етнопрофесійної структури зайнятості населення на прикладі Донбаського регіону засвідчує, що в Україні було обрано досить ефективну модель державної етнополітики, реалізація якої забезпечила створення атмосфери взаєморозуміння і терпимості, розвиток поліетнічного суспільства на засадах діалогу та мирного розв'язання міжетнічних протиріч.

Водночас, незважаючи на збільшення кількості осіб, охоплених розумовою працею протягом 1989–2001 рр., високою залишається й частка тих, хто належить до найпростіших професій. Причому кількість таких осіб є значною серед представників усіх без винятку етнічних груп регіону. Це становить серйозну проблему для подальшого розвитку українського суспільства. Адже, крім фінансово-економічної, саме кадрова, техніко-технологічна та наукова складові є визначальними у проведенні соціально-економічних реформ як в регіоні, так і в країні загалом. Саме тому основним пріоритетом у діяльності державних органів влади найближчим часом має стати підвищення рівня і якості освіти, підготовка високопрофесійних

наукових кадрів, розробка та впровадження новітніх технологій, покликаних забезпечити перехід країни з етапу перехідних процесів до моделі сталого інноваційного розвитку.

1. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р./ За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2003.

2. Євтух В., Попок А. Конфлікт міжетнічний // Етносоціологія: теорія та поняття. – К., 2003. – С. 164.

3. Рудницька Т. Етнічні особливості соціально-професійного, галузевого та кваліфікаційного складу зайнятого населення України // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – №1-2. – С. 111 – 133.

4. Євтух В. Культурного поділу праці теорія // Етносоціологія: терміни та поняття. – К., 2003. – С. 178.

5. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – 736 с; Майборода О. Етнопрофесійна структура українського суспільства: тенденції змін та їхній вплив на міжетнічні відносини // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2005. – Вип. 27. – С. 30 – 48; Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с; Арбеніна В. Етносоціологія. Підручник / 2-ге , доповнене та перероблене видання. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 160 с.; Дегтеренко А.М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я. – Маріуполь, 2008. – 208 с.; Зварич І. Т. Етнополітика в Україні: регіональний контекст. – К.: Дельта. – 2009. – 320 с.

6. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти... – С. 152.

7. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія]. – К., Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – С. 244– 245.

8. Зайняте населення України. Населення, зайняте економічною діяльністю, за групами занять за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / За редакцією О. Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – С. 6 – 7.

9. Розраховано за джерелом: Поточна інформація Державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Чисельність населення найбільш чисельних національностей, зайнятих розумовою та фізичною працею // Національний склад населення України /по Кримській АРСР та областях / за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року. – Частина II. – К., 1992. – С. 500, 501.